

1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler

Sami Güçlü*
Mahmut Bilen**

GİRİŞ

İnsanların ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için üretimde bulunması ne kadar önemliyse, üretilen malların, bir başka ifadeyle, meydana getirilen hasılanın dağılımı da aynı şekilde büyük önem arz etmektedir. Nitekim, iktisat teorisi çerçevesinde iktisadi okulların hepsi bu konuyu ele almış ve kurmuş oldukları gelir dağılımı modellerinde genelde fonksiyonel gelir dağılımı üzerinde durmuşlardır. Gelir dağılımı teorileri, genellikle piyasa dağılımı veya birincil gelir dağılımı üzerinde dururken, 1929 kriziyle devletin ekonomide değişen fonksiyonu ile gelirin bir kesimden diğer bir kesime aktarılmasıyla, yani ikincil gelir dağılımı önem kazanmıştır. Bu nedenle, gelirin adil dağılımı sosyal devletin en önemli görevleri arasında yer almaya başlamıştır. Bu gelişmenin bir sonucu olarak, farklı ekonomik sistemlere sahip ve farklı gelişme seviyelerinde bulunan tüm ülkelerde gelir dağılımının iyileştirilmesi, iktisat politikasının temel amaçları arasında yer almaktadır.

Bir ülkede gelirin dağılımı, o ülkenin gelişmişlik düzeyi, toplumun sosyal ve idari yapısı hakkında bir fikir verebilmektedir. Nitekim, gelir dağılımının bozuk olduğu ülkelerde, genellikle siyasi yapının da demokratik olmadığı gözlenmektedir. Buna karşılık demokratik toplumlarda, oluşturulan özgür grupların faaliyetleri, talepleri, denetimleri sonucunda gelirin daha adil dağıldığı görülmektedir.

Bu çalışmada, ilk önce, kısaca Türkiye 'de kişisel gelir dağılımı hakkında bilgi verilecek ve daha sonra fonksiyonel gelir dağılımı üzerinde durulacaktır. Bu sebeple, ülkemizde uygulanan iktisat politikalarındaki değişikliklerin gelir dağılımı üzerindeki etkisini ortaya koyabilmek için, 1980 öncesi ve sonrasında, fonksiyonel gelir dağılımının nasıl bir gelişme gösterdiği, ayrı dönemler halinde incelenecektir.

I. KİŞİSEL GELİR DAĞILIMINDAKİ GELİŞMELER

Ülkemizde, farklı tarihlerde, çeşitli kurumlar tarafından yapılmış gelir dağılımı araştırmaları, çeşitli yönleriyle birbirinden farklılıklar arz etmektedir. Bu farklılıklar, araştırmanın kapsadığı alan, örnekleme yöntemi ve örnek sayısı olarak sıralanabilir. İfade edilen farklılıklara rağmen, bu araştırmalardan elde edilen verilerle, kişisel gelir dağılımının nasıl bir gelişme gösterdiği izah edilebilir.

Son dönemlerde kişisel gelir dağılımı tahlilinde en çok kullanılan yöntem, nüfusun yüzde yirmilik dilimlerine düşen gelir paylarının belirlenmesidir. Bu sebeple, 1963 'den 1988 'e kadar yapılan gelir dağılımı araştırmalarında hareketle, gelirin nüfus dilimlerine nasıl dağıldığı incelenebilir. Tablo 1'de, muhtelif yıllarda yapılmış, kişisel gelir dağılımları verilmiştir. Genel bir ifadeyle söylemek gerekirse, uzun bir dönemi kapsayan bu çalışmalarda, ülkemizdeki kişisel gelir dağılımının, gayri adil olduğu görülmektedir. 1963 'de yapılan gelir dağılımı araştırmasında, nüfusun en düşük gelirli %20 'lik kesimi, gelirin ancak % 4,5 'ni alırken, nüfusun en yüksek gelirli kesimi, gelirin %57 'ni almaktadır. Gelirin yarısından fazlası nüfusun %20 'si tarafından kullanılmaktadır. 1963 yılından sonra 1987 yılına kadar yapılan çeşitli araştırmalarda, sözkonusu kesimlerin paylarında sınırlı bir şekilde düşme ve yükselme olmakla birlikte, 1987 'de DIE tarafından yapılan gelir dağılımı araştırmasında, aynı kesimlerin sırayla gelirdeki payı % 5,2 ve % 50 olmuştur. 1987 araştırmasından elde edilen veriler, 1963 yılı sonuçlarıyla karşılaştırıldığında, Türkiye'de, üst gelir gruplarından alt gelir gruplarına doğru sınırlı bir gelir aktarımı olduğu görülmektedir. Aynı şekilde gelirin yoğunlaşmasını ifade eden gini katsayısı, 1963 gelir dağılımı araştırmasında 0,55 iken, 1987 'deki araştırmada 0,43 olarak hesaplanmıştır. Son dönemde gözlenen bu sınırlı düzelmeye, personel kanunundaki değişikliğin, ücretliler ve diğer dar gelirli yaranına gelir

* Doç. Dr. Sakarya Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü.

** Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü.

vergisi oranının azaltılmasının, vergi iadesi sağlanmasının ve toplu iş sözleşmeleri ile sağlanan ücret artışlarının etkisi olmuştur.¹

Gelişmiş ülkelerde, en düşük gelirli nüfusun % 20 'lik kesimi, gelirin %7-8 'ni alırken, en yüksek gelirli kesim, gelirin %40 'ını almaktadır. Hatta son dönemlerde, bu ülkelerde en yüksek gelirli kesimin gelirdeki payını, %40 'ların altına indirmeye yönelik hedef ve politikalar izlenmektedir.²

Ülkemizde olduğu gibi gelişmekte olan ülkelerde, gelir dağılımının gelişmiş ülkelere göre daha adaletsiz dağılmasının en önemli nedeni, tarım kesminin ekonomideki ağırlığını koruması ve dolayısıyla nüfusun büyük kesminin tarım sektöründe çalışmasıdır. Gelişmiş ülkelerde, gelir dağılımının daha adil bir şekilde dağılmasında, uygulanan sosyal politikalar yanında, ücretliler kesminin payının yükselmiş olması ve firmaların halka açılmasıyla servetin alt ve orta gelir gruplarına yayılmasının önemli rolü olmuştur.

Ülkemizde, özellikle 1970 'li yılların sonlarına doğru hızlanan ve 1980 yılında üç haneli rakama ulaşan enflasyon, alınan tedbirlerle belirli bir düzeye çekilmekle birlikte, yüksek seviyesini hep korumuştur. Yüksek oranlı ve sürekli enflasyonun, gelir dağılımı üzerinde bozucu bir etkide bulunması ve hanehalkının satınalma gücünü olumsuz yönde etkilemesi kaçınılmazdır. 1980 ile 1988 yılları arasında ülkemizde, zorunlu tüketim malları fiyatları 12 ile 55 kat arasında artış gösterirken, sözkonusu dönemde ücretlerdeki artışı, bu kesimin satınalma gücünü korumaya yetmemiştir.³

1987 yılında DIE 'nin yapmış olduğu gelir dağılımı araştırmasına göre, hanehalkının % 32,6 'nın teşkil eden ücretliler, toplam gelirin %32,7 'ni almaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise ücretlilerin çalışanlar içindeki payının yüksek olması yanında, toplam gelirdeki payları da %60 - 80 arasında değişmektedir. Diğer taraftan ülkemizde, ücretsiz aile işlerinde çalışanların da yer aldığı diğer çalışanlar grubunun, toplam çalışanlar içindeki payının yüksekliği (yaklaşık %40) ve gelirdeki paylarının yaklaşık %10 olması, gelir dağılımının bozukluğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

II. TÜRKİYE 'DE FONKSİYONEL GELİR DAĞILIMI TAHLILI

Fonksiyonel gelir dağılımı, üretim süreci sonucunda meydana gelen hasılanın faktörler arasında paylaşılmasıdır. Yani, hasılanın ne kadarının ücret-maaş geliri, ne kadarının tarım geliri ve ne kadarının kâr - faiz geliri şeklinde dağılmasıyla ilgilidir. Gelirin fonksiyonel dağılımı, bir ülkenin gelişmişlik seviyesi hakkında oldukça sağlıklı bilgi verebilir. Nitekim, gelişmiş ülkelerde, iktisadi kalkınmanın başlangıç dönemlerinde tarım kesimi, milli gelirden en büyük payı alırken, gelişme düzeyi yükseldikçe ücretlilerin payının arttığı gözlenmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde ise tarım kesminin milli gelirdeki payı önemini korurken, ücretlilerin geliri, nisbi olarak daha düşüktür.

Ülkemizde, fonksiyonel gelir dağılımının gösterdiği gelişmeler, uygulanan ekonomi politikalarının değişmesinden dolayı, 1980 öncesi ve sonrası şeklinde, iki ayrı döneme ayrılarak incelenecektir.

A. 1980 Öncesi Dönemde Gözlenen Gelişmeler

Genellikle gelişmekte olan ülkeler, kendi bünyelerinden kaynaklanan bir faktörel dengesizlik içindedir. Bu ülkelerde emek arzının fazlalığına karşılık sermaye kıt bir üretim faktörüdür. Bu durumda, piyasalara müdahale edilmediği takdirde, emek ve sermaye piyasalarında arz ve talep kanunları çerçevesinde faktörlerin fiyatları, yani ücret ve faizi seviyesi, bu faktörlerin kıtlık derecesine göre belirlenir. Şayet uygulanan ekonomi politikaları, faktör fiyatlarını etkiliyorsa, oluşan fiyatlar faktörlerin gerçek değerini vermez. Bu sebeple, üretim faktörlerinin gelir elde etme oranları değişebilmektedir.⁴

Türkiye 'de fonksiyonel gelir dağılımı konusunda, 1963 'den önce, çok kapsamlı çalışmalara rastlanmamaktadır.⁵ Daha sonraki yıllarda yapılan çalışmalar içinde en güvenilir olanı, 1973 yılında DPT tarafından gerçekleştirilen gelir dağılımı araştırmasıdır. Bu araştırmaya göre, gelir türlerinden kâr, faiz,

¹ Alptekin Doğan, *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Toplumun Çağdaş Standardının Yükseltilmesi ve Gelir ve Refah Politikalarının Rasyonel Yapıda Yönlendirilmesi*, DPT, Ankara: 1988, s. 24.

² İlhan Dülger, *Türkiye 'nin AT 'ye Girişinin Gelir Dağılımı Üzerine Beklenen Etkileri*, A.Ü. Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara: 1989, s. 2

³ Tamer Berksoy, *Enflasyonun Hanehalkı Üzerindeki Etkileri*, İTO Yayını, İstanbul: Temmuz 1989, s. 24.

⁴ Ercan Dülgeroğlu, Mustafa Aytaç, Tahir Baştaymaz, *Kentlerde Yaşayan Ücretli Kesmin Talefi Edici ve Tamamlayıcı Gelir Kaynakları: Bursa Örneği*, Friedrich Ebert Vakfı, Bursa: 1992, s. 23.

⁵ Bununla birlikte, 1950-65 dönemini kapsayan Tarım dışı kesimlerde ücretlilerin geliri ile ilgili K. Boratav 'ın araştırmasından bahsedilebilir. "1950-1965 Döneminde Tarım Dışındaki Emekçi Gruplar Açısından Gelir Dağılımındaki Değişiklikler", A. Ü. *SBF Dergisi*, No 1, Cilt 24, Ankara: Mart 1969.

rant birinci grubu, ücret ikinci grubu ve küçük üreticiler de üçüncü grubu oluşturmaktadır. Hanehalkının % 16,5 'i faiz, kâr ve rant geliri adı altında milli gelirin % 41,2 'sini, hanehalkının % 35,4 'ünü oluşturan ücretliler ise milli gelirin ancak % 28,3 'ünü almaktadır. Hanehalkının geri kalan % 48,1 'i ise küçük üreticiler olup, bunların milli gelirden aldıkları pay % 30,5 'den ibarettir. Tablo 2 'de görüldüğü gibi nüfusun en büyük kısmını oluşturan küçük üretici kesimin gelirden aldığı pay, nüfus paylarının çok altındadır. Buna karşılık "kâr, faiz, rant" geliri elde eden hanelerin gelir payları, nüfus paylarının yaklaşık 2,5 katıdır. Bu dönemde gelir türleri arasında endüyük ortalama, "küçük üretici" gelirlerinde (12.578 TL) olmasına karşılık, hanehalkı başına ortalama "kâr, faiz, rant" gelirleri ortalaması 50.000 TL civarındadır.

Gini katsayısına göre, üç gelir türü arasında en dengeli dağılım "ücret" gelirlerinde, eşitlikten en uzak dağılım ise "kâr, faiz, rant" gelirlerindedir. Bu oranlar, gelir dağılımı eşitsizliğinin temelinde, üretim araçları mülkiyetinin adaletsiz dağılımının bulunduğunu göstermektedir. Diğer taraftan, ücretliler ile küçük üretici kesimin gelirlerinin tamamının, bu grupların kendi üretim faaliyetleri sonucunda elde edilmediği ifade edilmektedir. Ücretli grubun gelirlerinin yaklaşık % 25 'i kendi kesim gelirleri dışından elde edilmiştir. Bu oran, küçük üreticiler için % 23,5 'dir. Buna karşılık, sermaye geliri elde edenlerin gelirlerinin % 91,7 'si kâr, faiz ve rant gelirleridir.⁶ Bu durum, gerçekte gelir dağılımının, ortaya çıkan tablodan daha bozuk olduğunu ifade etmektedir.

Bu arada, S. Özmucur tarafından hesaplanan, fonksiyonel gelir dağılımı değerlerinden bahsetmek gerekir. Tablo 3 'de görüldüğü gibi, bu çalışmaya göre, tarımın faktör gelirleri içindeki payı 1963 - 1980 döneminde % 41,2 'den % 23,9 'a düşmüştür. Önemli mevsim değişiklikleri dışında, 1963 - 1976 döneminde tarım gelirlerinde yavaş bir düşme gözlenmektedir. Ancak, yüksek enflasyon döneminin başladığı 1977 'den sonra, bu düşüş hızlanmaktadır. Tarımsal ürün fiyatlarının sanayi mamülleri fiyatlarının gerisinde kalmasıyla iç ticaret haddinde görülen gerileme, tarım kesiminin gelir kaybıyla sonuçlanmıştır.⁷ Bununla beraber gelişme sürecinde tarımın, toplam gelir içindeki payının düşmesi elbette beklenen bir sonuçtur.⁸

Maaş ve ücretlerin toplam gelir içindeki payı 1963 - 1969 döneminde yüzde 21 'den yüzde 31 'e yükselmiştir. 1970 - 1976 yıllarında ücretlerin payında önemli bir değişme olmazken, 1977 yılında bu kesimin payı, en yüksek seviyesi olan % 36,8 'e ulaşmıştır. Bu tarihten sonra, özellikle fiyatlar genel düzeyinin yükselmesi, sabit sermaye yatırımlarının düşmesi ve ücret artışları üzerindeki baskılar etkisiyle 1980 'de % 26,5 'e gerilemiştir. Ülkelerin gelişme sürecinde, maaş ve ücretlerin toplam faktör gelirleri içindeki payının artması beklenir. Nitekim, OECD ülkelerinde bu kesimin gelir içindeki payı % 70 'ler düzeyinde bulunmaktadır.⁹ Yukarıda ifade edilen gelişmelere bağlı olarak "Faiz, rant, kâr" gelir grubunun milli gelirden aldığı pay, 1963 yılında % 37,3 düzeyinde iken, hızlı bir artış ile 1980 'de % 49,4 seviyesine ulaşmıştır.

1980 öncesi dönemde gelir dağılımında meydana gelen değişmelerin sebepleri şöyle özetlenebilir. Ücretlerin payının artış göstermesinde öncelikle 1963 yılından itibaren toplu iş sözleşmesi sisteminin uygulanmaya başlamasının etkisi olduğu ifade edilmelidir. Bu yıllarda sendikalar ve kamuoyunda, daha önceki dönemlerde kâr marjının yüksek olduğu yönündeki kanaatin hakim olması nedeniyle, ücret talepleri yüksek olmuştur. Bu sebeple, 1963 - 67 yılları arasında reel ücretlerin produktivite artışının üzerinde bir seviyede ve hızla yükseldiği görülmektedir. En yüksek ücret artışı 1964 ve 1965 yıllarında meydana gelmiştir. Bu dönemde, hızlı kalkınma sebebiyle talebin canlı olması, artan ücretin ya maliyetlere yedirilmesi veya genel fiyatlara yansıtılmasına imkân sağlamıştır. Fiyatların bir üst seviyede dengeye gelmesi sebebiyle, ücret - fiyat yarışından söz edilmemiştir. Bu sebeple, milli gelirin faktör gelirleri arasındaki bölüşümünde ücretlerin payı artmıştır. 1970 devalüasyonu ile şiddetlenen enflasyon karşısında ücret fiyat yarışı başlamıştır. 1973 yılından itibaren petrol fiyatlarına ve dünya konjonktürüne bağlı olarak ekonomik yapıda meydana gelen dalgalanmalar, imalat sanayiinde kişi başına düşen katma değerde gerilemelere sebep olmuştur. Fakat toplu pazarlık sisteminin etkisiyle bu durum, uzun süre ücretlere yansımamış ve ücretler 1977 'ye kadar yükselmeye devam etmiştir.¹⁰

⁶ Hüseyin Şahin, a. g. e., s. 209.

⁷ Mustafa Sönmez, a. g. e., s. 110.

⁸ Süleyman Özmucur, "Gelirin Fonksiyonel Dağılımı 1963 - 1984", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, Sayı 1 - 4, Cilt 44, İstanbul: 1988, s. 163.

⁹ a. g. m., s. 13.

¹⁰ Sabahattin Zaim, a. g. e., s. 348.

Daha sonraki yıllarda, ücretlilerin payı hızlı bir şekilde düşerken, sermaye kesminin payı çok daha hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır. Bu artışta, uygulanan faiz politikasının da etkisi olmuştur. Özellikle üretici kesim, düşük maliyetli kredi kullanmak suretiyle artan toplam gelir içindeki payını artırmıştır.

Tarım kesimi açısından gelir dağılımının aleyhe dönmesinin en önemli sebeplerinden biri, iç ve dış ticaret hadlerinin sürekli tarım aleyhine gelişme göstermesidir. Dünyada 1974 - 1983 döneminde, tarım ürünleri mamül mallar fiyatlar oranı, yarı yarıya düşme göstermiştir. Bu gerilemenin iç piyasaya olduğu gibi intikaline izin veren Türk tarım politikaları dolayısıyla iç ticaret hadleri bunu izlemiştir. Nitekim, 1963 yılı baz (100) alındığında, tarım-sanayi endeksi 1981 'de 74 'e düşmüştür. Bu düşüme, tarım kesimi gelirlerinin dörtte bir oranında azalmasını ifade etmektedir.

Bunlara ilave olarak, 1980 öncesi dönemde gelir dağılımının kötüleşmesinde etkili olan iki faktör daha sayılabilir. Birincisi, KIT fiyatlarının sabit tutulması, ikincisi gerçekçi olmayan kur politikaları olup, bunlardan dolayı Türkiye 'de 70 'li yıllarda, rant gelir gruplarına önemli ölçüde gelir transferi yapılmış ve bunların sonucunda gelir ve servet dağılımında yeni dengesizlikler oluşmuştur.¹¹

B. 1980 Sonrası Dönemdeki Gelişmeler

1970 'lerin sonlarında yaşanan toplumsal ve siyasi bunalım ile birlikte, hızla yükselen enflasyon ve döviz darboğazı, Türkiye ekonomisinde, 24 Ocak İstikrar Tedbirlerinin alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Daha sonra, bu istikrar tedbirlerinin devamı ve tamamlayıcısı olarak alınan yeni tedbirlerle birlikte, kısa dönemde ekonomide istikrarının sağlanması, uzun dönemde ekonominin yeniden yapılanması amaçlanmıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse, piyasa ekonomisine geçilmesi, bunun için; fiyatların, döviz kurunun serbestçe belirlenmesi benimsenirken, ithal ikameci sanayileşme politikası yerine ihracata dayalı sanayileşme politikası uygulamaya konmuştur. Konumuz bakımından önemli olan hususlar ise, yeni dönemde yüksek faiz politikası uygulamasına geçilmesi ve sendikal haklara getirilen kısıtlamalardır.

1980 sonrası dönemde yapılan gelir dağılımı araştırmalarından en önemlisi, DIE tarafında 1987 yılında gerçekleştirilmiştir (Tablo 4). Bu araştırmada, 1973 yılında yapılan araştırmadan farklı olarak, dörtlü bir ayırıma gidilerek, gelir grupları belirlenmiştir. Bu araştırmaya göre, Türkiye 'de fonksiyonel gelir dağılımı şöyle özetlenebilir. Toplam gelir içinde %52,6 'lık payları ile müttebbislerin en büyük payı aldığı, bunu %27 'lik pay ile ücretlilerin takip ettiği görülmektedir. Kira gelirinin payı %13,3 ve faiz gelirlerinin payı ise yaklaşık %2 olarak belirlenmiştir. Gelir grupları paylarının verdiği sonuç, gelirin adaletsiz bir dağılım gösterdiği dir.

1980 - 1990 dönemiyle ilgili, daha genel bir değerlendirmeyi, tablo 5 'e göre şöyle yapmak mümkündür. 1980 öncesi dönemde düşme eğiliminde olan tarımın milli gelirdeki payı, 1980 sonrası dönemde de düşmeye devam etmiştir. 1980 'de bu kesimin gelirden aldığı pay % 23,8 iken 1990 yılına gelindiğinde % 15,2 'ye düşmüştür. Kâr, faiz, rant gelir grubunun aldığı payı ise 1980 'de % 49,47 iken, 1990 'da % 70,9 'a yükselmiştir. Çalışma hayatına getirilen kısıtlamalardan dolayı, ücretliler kesiminin 1980 sonrası dönemde pazarlık güçleri azalmıştır. Hükümetler, enflasyonu önlemek amacıyla, ilk önce kamu çalışanlarının ücretlerini enflasyonun altında tutmuşlardır. Bu nedenle, ücretlilerin sözkonusu dönemde milli gelirden aldığı pay, büyük oranda gerileyerek, 1980 'de % 26,7 'den 1990 'da % 13,9 'a düşmüştür.¹²

Gelir dağılımındaki değişmeyi değerlendirmede, baş vurulacak bir başka kaynak da, Türkiye 'deki en büyük 500 sanayi firmasının oluşturduğu katma değer dağılımındaki değişmedir. Tablo 5 'de görüldüğü gibi, 500 büyük sanayi firması, Türkiye sanayiinde yaratılan katma değer % 34,2 'sini ve sanayi kesmindeki istihdamın % 32 'si sağlamaktadır.¹³ Bu firmalara ait verilere göre, 1982 - 1988 yılları arasında maaş ve ücretlerin sağlanan katma değerdeki payı, büyük bir düşüşle % 52 'den % 33,5 'e gerilediği görülmektedir. Ancak, faktör gelirleri içinde maaş ve ücretler aleyhine gelişen bu durum, 1989 yılından itibaren değişerek, maaş ve ücretlerin faktör geliri içindeki payı hızla artarak 1992 de % 75 'e yükselmiştir. 500 büyük firmanın net katma değeri içinde ödenen faizler, faktör geliri payında 1982 'de % 27,6 iken 1992 de %39,7 'ye yükselmiştir. Faktör geliri içindeki kârın payı, özellikle son yıllarda bir düşüş eğilimi içine girmiştir. Bununla birlikte, özel büyük firmalarda yaratılan katma değer içinde kârın

¹¹Besim Üstünel, "Para ve Maliye Politikalarının Gelir Dağılımına Etkisi", **Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti**, İstanbul: 1989, s. 27.

¹²Süleyman Özmucur, 28 Kasım 1989 Tarihli **Cumhuriyet Gazetesi**, s. 12.

¹³Süleyman Özmucur, "Türkiye 'nin 500 Büyük Firmasında Mali ve Ekonomik Göstergeler" Türkiye'de 500 Büyük Sanayi Kuruluşu, **İSO Dergisi**, Yıl: 2, Sayı 247, İstanbul: 15 Eylül 1986, s. 144.

payı artmaya devam ederken, kamu kesimindeki firmalarda tam tersi bir durum görülmektedir. Yani, kamu kuruluşların yarattığı katma değer, maaş ve ücretlerin altında kalmaktadır. Kamu kesmi firmalarında katma değer % 117,5 'i ödenen maaş ve ücretlere aittir. Ödenen faizler % 64,2 pay alırken, kâr payı da eksi % 82 'dir. Bu durum, kamu iktisadi kuruluşlarının içinde buldukları dar boğazı çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır.¹⁴

1. 1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımının Bozulmasında Etkili Olan Faktörler ve Politikalar

Daha önce de ifade edildiği gibi, ülkemizdeki gelir dağılımı, özellikle 1980 sonrası dönemde daha da kötüleşmiştir. Bilhassa emek kesiminin payı olan ücret ve maaşların milli gelirdeki payı iyice düşmüştür. Buna karşılık sermaye geliri olarak ifade edilen faiz, rant ve kâr gelirlerinin milli gelirdeki payı artmıştır. Gelir dağılımındaki bu değişmelerin ülkede uygulanan ekonomik politikalar ve bazı faktörlerin etkisi olduğu tabiidir. Kısaca bu nedenler üzerinde durulabilir.

a. Nüfus Artışıyla Beraber Artan İşsizlik

Ülkemizde, nüfus artış hızının yaklaşık % 2 seviyesinde olması, her yıl emek piyasasına artan miktarda işgücünün dahil olmasına sebep olmaktadır. Diğer taraftan, 1978 yılından itibaren başlayan yüksek enflasyon sürecinde, yatırımlarda gözlenen gerilemeyle birlikte, ekonominin istihdam sağlama kapasitesindeki artış yavaşlamıştır. 1980 sonrası dönemde, özellikle imalat sanayiinde ve inşaat sektöründe istihdam hacmi düşme göstermiştir. Bu gelişmeler, bir yandan işsizlik oranının artmasına, diğer yandan işgücünün düşük verimli alanlarda yığılmasına sebep olmuştur. Bu süreç, gelir bölüşümünün geniş çalışanlar kitlesi aleyhine dönmesinde etkili olmuştur.

Ekonominin yeni iş sağlama kapasitesindeki düşüşün dolaylı etkisi, işsizlik üzerinde görülmektedir. 1980 öncesi dönemde, işsizlik oranı %14 seviyesinde iken, 1990' larda, eksik istihdam edilenlerle birlikte işsizlik oranı %20' lere yaklaşmıştır. İşsizlik oranındaki artış, çalışanlar kitlesinin reel gelir yitirmesine ve gelir bölüşümünün emek kesmi aleyhine dönmesinde rol alan önemli bir faktördür.¹⁵

b. Reel Ücret ve Maaşlardaki Gerileme ve Fiyat Artışları

1980 sonrası dönemde, çalışma hayatına getirilen hukuki düzenlemelerle birlikte çalışanların ücret ve maaşlarının düşük tutulması ve uygulanan genel ekonomi politikalarının sonucu olarak, ücret gelirlerinin milli gelirdeki payı bir düşme göstermiştir. Daha önce de ifade edildiği gibi, 1990 'da ücret ve maaşların milli gelirdeki payı % 13,9 'a düşmüştür. Her ne kadar Türkiye 'de ücret ve maaş istatistiklerinin yeterli olmadığı ifade edilse de¹⁶, Türkiye genelinde ücretlilerin, cari ve reel ortalama aylık ücretlerinden hareketle bir değerlendirme yapılabilir. (tablo 6)

Türkiye 'de 1980 sonrası dönemde ücretlilerin reel satınalma gücündeki gelişmeyi izleyebilmek için, ücretlerdeki nominal artışları fiyat artışlarının üzerinde olup olmadığına bakmak gerekir. Türkiye genelinde ücretlilerin ortalama nominal aylık ücreti, 1980 'de 12.415 TL iken, 1988 'de 154.064 TL 'ye yükselmiştir. Fakat aynı dönemde fiyat artışları giderilip reel durumuna bakıldığında, 1980 'de 12.045 TL olan ücretlerin reel ortalaması, 1988 'de 9.449 TL'ye gerilediği görülmektedir. Bu durum, reel ücretlerin yaklaşık dörtte bir oranında azaldığını göstermektedir. Bu gerilemenin sonucu ise, ücretlerin milli gelideki payının azalması şeklinde olacaktır.

1980 'li yıllarda uygulanan ekonomik politikalar, düşük ücret temeline dayandırılmıştır. Gerçek ücret endeksi 1979 yılında 100 kabul edildiğinde 1988 yılında bunun 43,68 'e indiği görülmektedir. Bu da ücretlilerin, bu zaman diliminde satınalma gücünde büyük düşüşler ortaya çıktığını ifade etmektedir.¹⁷ 1980 sonrası dönemde uygulamaya başlanan (enflasyon beklentisine göre ve bütçe imkânları çerçevesinde), yılda iki defa maaş tesbiti sistemi, memur maaşlarının asgari düzeyde kalması sonucunu vermiştir. Yıl içinde enflasyonun düşük tahmin edilmesiyle, yılda iki defa belirlenen memur maaşları reel olarak geriletilmiştir.¹⁸ İç talebin kısılmasıyla ekonomiyi dış talebe yöneltmeye zorlayan düşük ücret politikası 1988 yılı sonunda tıkanmıştır.¹⁹

¹⁴ ISO, "Türkiye 'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu", **İstanbul Sanayi Odası Dergisi**, Özel Sayı, İstanbul: 1993, s. 57.

¹⁵ Gülten Kazgan, a. g. e., s. 7.

¹⁶ Kazım Alpay "Türkiye 'de Ücret ve Maaş İstatistikleri Üzerine Bir Değerlendirme", **İktisat Dergisi** No: 319, İstanbul: Ekim 1991, s. 16.

¹⁷ Ercan Dülgeroğlu, a. g. e., s. 28.

¹⁸ Bekir Yıldız, "Gelir Dağılımı ve Enflasyon", **Çalışma Politikası**, 2. b., İstanbul: 1992, s. 7 - 19.

¹⁹ Oğuz Oyan ve Ali Rıza Aydın, **Maliye ve Fon Politikaları**, Adım Yayıncılık, Ankara: 1991, s. 25.

1985 yılında başlayan ve 1989 yılında yaygınlık kazanan işçi eylemleri sonucu, hükümetle işçi sendikaları arasında imzalanan protokolle ücretlerde hissedilir bir iyileşme sağlanmıştır. Bu durum, özel kesimdeki toplu sözleşmeler de etkilemiştir. 1989 yılını da kapsayan gelişmeler sonucu, 1988 yılı ücretlerine göre nominal ücretler % 96,6 artmasına rağmen, reel artış ancak % 15,6 olmuştur. Bununla birlikte, ücretlilerin reel gelirleri, 1980 yılında sahip oldukları satınalma gücünün %11,5 gerisinde kalmıştır.²⁰

Netice itibarıyla, 1980 sonrası dönemde, ücret gelirlerinin kontrol altında tutulması sonucu, gelirin fonksiyonel dağılımında ücretliler kesiminin lehine bir gelişmenin ortaya çıktığı söylenebilir. Zira, bu dönemde KIT ürünlerine yapılan yüksek orandaki zamlar yanında fiyatlar genel düzeyindeki yükselişler, ücretliler kesiminin alım gücünü ve gelir payını düşürmüştür.²¹

c. Sendikal Faaliyetlerin Kısıtlanması

24 Ocak kararlarının temel hedeflerinden biri, yurtiçi talebin kısılarak, ekonominin ihracat kapasitesinin artırılmasıdır. Özellikle iç talebin kısıtlanmasında, kamu kesimi yatırım harcamalarının azaltılması, KIT ürünleri fiyatlarının artırılması yanında, ücretlilerin gelirlerindeki artışın sınırlandırılmasının etkisi büyük olmuştur. Bu politikaların uygulanmasında, 12 Eylül rejiminin etkisini bilhassa belirtmek gerekir. Zira, 1980 - 1984 döneminde askeri rejim, sendikal faaliyetleri askıya almış ve ücret tesbitinde toplu pazarlık sistemi yerine, Yüksek Hakem Kurulu mekanizmasını yürürlüğe koymuştur.

1982 Anayasası ve onu takiben çalışma mevzuatı (2821 ve 2822 Sayılı Yasalar) düzenlemeleri ile sendikal kesim sahip olduğu bazı demokratik hak ve özgürlüklerden yoksun bırakılmıştır. Sendika özgürlüğü, toplu iş sözleşmesi ve grev haklarına sınırlamalar getirilirken, sendika ve sendikacılarla ilgili kısıtlamalara gidilmiştir. Bu kısıtlamalar, bir bakıma düşük ücret politikasının yasal çerçevesini oluşturmuştur. Sendikalar, üyelerinin ekonomik menfaatlerini koruyamaz duruma düşmüştür.²²

Sendikaların faaliyetlerini kısıtlamaya yönelik hukuki düzenlemelerin en önemli gerekçesi, ücret artışlarının enflasyonu arttırdığı düşüncesidir. Bu düşünceye katılmak mümkün değildir. Zira, daha önce ifade edildiği gibi ülkemizde, belli dönemlerin dışında, ücret artışları enflasyonun gerisinde kalmıştır. Netice itibarıyla, ücretliler kesiminin sendikal haklarına getirilen sınırlama, bu kesimin milli gelirdeki payının düşmesinde etkili olduğu söylenebilir.

d. Vergi Politikalarındaki Değişiklikler

1980' den sonra izlenen vergi politikası, gelir dağılımının daha da bozulmasında etkili olmuştur. Vergi politikasının olumsuz etkileri şöyle sıralanabilir: Birincisi, vergi gelirlerinin GSMH 'daki payının düşürülerek, bunun yerine iç borçlanmanın ikame edilmesidir. Bu sebeple artan kamu borçlanmaları, reel faizleri artırmıştır. GSMH içinde vergilerin payı 1981 'de % 18,2 iken, bu pay 1988 'de % 13,8 'e düşmüştür. Buna karşılık iç borçların payı 1981 'de 1,3 iken 1987 'de 3,7 'e yükselmiştir. Bu değişimin, ücretli ve maaşlı kesim üzerindeki dolaylı etkisi açıktır. Faiz geliri elde edenlerin geliri artacak, diğer yandan yüksek faiz nedeniyle azalan yatırımlar emek talebini düşürecektir.

İkinci sebep, dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının artmasıdır. Tablo 9 da görüldüğü gibi 1981 'de dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı % 64,5 iken, 1988 'de % 46,6 'ya düşmüştür. Aynı yıllarda dolaylı vergilerin payı ise sırayla % 35,5 'den %53,4 'e yükselmiştir. Vergi adaleti en az olan dolaylı vergilerin küçümsenmeyecek bir oranda artılarak dolaysız vergilere yerine ikame edildiği görülmektedir. Bu dönemde, özellikle 1984-1989 yılları arasında hazine bonoları ve devlet tahvillerinin vergiden muaf tutulması rant gelirleri lehine gelir dağılımının bozulmasına sebep olmuştur. Diğer taraftan ücretli kesimlerin gelir vergileri peşin kesilirken, diğer kesimlerin gecikmeli vergilendirilmesi, enflasyonun bir ülkede gelir dağılımını etkileyeceği açıktır.

Tablo 10 'de ücret üzerinden hesaplanan dolaylı vergilerin ilave edilmesiyle yüklenen toplam vergi bulunmuştur. Toplam vergi miktarının brüt ücrete oranlanması ile toplam vergi yüküne ulaşılmıştır. Tabloya göre 1980 - 1990 yılları arasında asgari ücretler dışındaki ücretler ve maaşların toplam vergi yükünün düşmüş olduğu, asgari ücretlerin toplam vergi yüklerinin yükselmiş olduğu görülmektedir. 1980 - 1985 yılları arasında brüt ücretli ve maaşlıların toplam vergi yükü düşerken, 1986 - 1990 yılları arasında toplam vergi yükünün yükselmeye başladığı ve yükselmenin devam ettiği

²⁰ Mete Törüner a. g. e., s. 22.

²¹ Okay Varlıer, a. g. m., s. 35.

²² Mete Törüner, a. g. e., s. 26.

görülmektedir. 1990 yılında ücretli ve maaşlıların toplam vergi yükü ortalama olarak % 45 dolayındadır.²³

Ücretliler ile ücretliler dışındaki kesimlerin toplam gelir vergisi içindeki payları mukayese edildiğinde, fonksiyonel paylaşımında ücretlilerin milli gelirdeki payının azalmasının sebep daha iyi anlaşılacaktır. Toblo 11 'de görüldüğü gibi, ücretli kesimin gelir vergisindeki payı 1987 'de 38,2 'den 1989 'da % 54 'e yükselmişken, ücret dışı kesimin aynı yıllardaki payı, % 61,8 'den % 45,1 'e gerilemiştir. Bu durum, vergilerin, çalışanları refah kaybına uğrattığının ifadesidir.²⁴ Netce itibariyle, 1980 sonra vergi politikasının gelir dağılımı üzerinde menfi etki yapmış olduğu söylenebilir. Her ne kadar vergiler yoluyla gelir dağılımının düzeltilemeyeceği savunuluyor ise de²⁵, vergilerin gelir dağılımını bozduğu görülmektedir.

e. Faiz Hadlerinin Yükselmesi

Türkiye 'de 1980 yılından bu yana uygulanan istikrar politikalarının temel unsurlar yüksek faiz uygulamasıdır. Tasarruflara enflasyonun üzerinde bir getiri sağlamayı hedef alan yüksek faiz politikaları ile temelde tasarrufları artırmak suretiyle kullanılabilir fonları yüksetmek ve dolayısıyla ile ekonomik büyümenin hızlandırılması, ödemeler dengesinin iyileştirilmesi, gelir dağılımının düzeltilmesi gibi uzun vadeli amaçlar ile enflasyon hızının makul düzeylere indirilmesi gibi kısa vadeli amaçları güdülmüştür. Ancak Türkiye ekonomisinin son on yıllık performansına ilişkin gözlemler, öngörülen amaçların önemli ölçüde gerçekleşmediğine işaret etmektedir. Nitekim, 1973-1980 döneminde özel tasarruf oranı % 11,42 iken, 1981-1988 dönemi ortalaması önemli bir değişiklik göstermeden aynı oranda devam etmiştir. 1984-1988 ortalaması ise sınırlı bir artış göstererek ancak % 12,82 düzeyinde gerçekleşmiştir.²⁶

Ülkemizde 1980 sonrası dönemde yüksek faiz uygulamaları, firmaları büyük ölçüde borçlanmaya dayalı olarak faaliyet gösterme yoluna itmiş ve böylece faiz giderleri üretim maliyetlerinin sabit ve önemli bir unsuru haline gelmiştir. Firmalar faiz giderlerindeki artışları, talep koşullarına bağlı olarak büyük ölçüde nihai fiyatlara yansıtılmışlardır. Toplam arz eğrisinin sürekli maliyet artışları yoluyla yukarı kaydığı ve toplam talebin yeterli artış göstermediği böyle bir durumda ekonominin stagfasyona girmesi kaçınılmazdır. Özetle; yüksek faiz politikaları 1980 sonrası dönemde, ekonomik fiyat istikrarını sağlama ve enflasyon hızını yavaşlatma konularında başarılı olamamış, enflasyon maliyet artışları yoluyla devamlılık arz etmiştir.²⁷

Türkiye 'de 1980 sonrası dönemde kamu kesimi ve özel kesim sabit sermaye yatırımları, 1980 öncesine kıyasla belirli bir yavaşlama eğilimine girmiş, bu yavaşlamadan en olumsuz etkilenen ise imalat sanayi yatırımları olmuştur. Bu dönemde, iç borçlanma tahvillerine verilen yüksek faizler, ülkedeki genel faiz düzeyini yukarı çekici etki yapmıştır. Devlet tahvilleri ve hazine bonolarının yüksek faiz cazibesi, bankaları ve sanayi işletmelerini, devlete borç verip onun faizi ile birikimi sürdürme yoluna itmiştir. Özellikle devlet tahvili alımlarına sağlanan vergi bağışıklığı gibi teşvikler, üretken sermayedarların da rantiyeye dönüşmesine yol açmıştır.²⁸

1980 sonrası dönemde, tasarruflara pozitif reel faiz ödenmesi düşüncesinin, teorik olarak gelir dağılımı üzerinde müsbet etki yapacağı ifade edilmektedir. Fakat, faiz gelirlerinin hangi kesimlere intikal ettiği tam bilinmediğinden, bu kanaatin gelir dağılımı açısından doğruluğu tartışılabilir. Bankalar Birliğinin verilerine göre, 1988 yılı için yapılan bir hesaplamada, küçük tasarruf sayılabilecek üç milyon TL ve altındaki vadeli tasarrufların, (ki bu gruptaki ortalama hesap büyüklüğü beş yüz elli bin TL civarındadır) toplam vadeli tasarruf mevduatının % 40 'ını, bu gruba giren hesap sayısı da toplam vadeli mevduat hesap sayısının % 91 'ini oluşturmaktadır. üç milyonu aşan mevduatlar ise toplam tasarruf mevduatının % 60 'ını, hesap sayısı ise sadece % 9 'unu oluşturmaktadır.²⁹ Bu durum, gelir dağılımının, yüksek faiz politikası sebebiyle, bankalarda yüksek miktarlarda mevduat tutan az sayıdaki üst gelir ve servet grupları lehine geliştiğine işaret etmektedir.

²³ Kazım Alpay, a. g. e., s. 136.

²⁴ Veysi Sevgi "Gelir Dağılımı ve Vergileme", 13 Aralık 1989 tarihli Dünya Gazetesi s. 5

²⁵ Sadun Aren, **Bir Dönem Yazıları 1980 - 1988** "Gelir Dağılımı ve Vergiler" Gerçek Yayınevi, İstanbul: 1989, s. 5-11.

²⁶ Adnan Büyükdeniz

²⁷ Mustafa Özel, "Adnan Büyükdeniz 'le Türkiye 'de Faiz Politikaları Üzerine Röportaj" **Piyasa Düşmanı Kapitalizm**, İz Yayıncılık, İstanbul: 1993, s. 94.

²⁸ Mustafa Sönmez, a. g. e., s. 65.

²⁹ Mustafa Özel, a. g. e., s. 97.

1980 sonrası dönemde, faizlerin serbest bırakılması ile hızla yükselen faiz oranları, kredi faizlerini de yükseltmiştir. Faizlerin serbest bırakılması olayı, toplumdaki gelir ve servet dağılımını önemli ölçüde bozmuş ve belli kesimler yararına servet yoğunlaşmasını ve ekonomik tekelleşmeyi hızlandırmıştır. Hem kredi hem de mevduat faizlerinin serbest bırakılması, servet yoğunlaşmasının iki yönlü işlemesine etken olmaktadır. Kredi faizlerinin yüksekliği, sanayi kuruluşlarının el değiştirmesine ve tekelleşmeye ortam hazırlarken, mevduat faizlerinin yüksek tutulması da, rantiyer sınıfının doğmasına ve bu kesimler olağanüstü servet oluşumu olanağı sağlamaktadır.³⁰ Sonuç olarak, 1980 sonrası izlenen faiz politikasının gelir dağılımını bozucu, üretken sermayenin rantiyer bir özelliğe doğru kaymasına yol açıcı, yatırımları yavaşlatıcı etkileri olduğu söylenebilir.

f. Tarım Gelirindeki Reel Gerileme

Türkiye'de 1980 'li yıllarda faal nüfusun % 60 'a yakın kısmının, tarım kesiminde çalıştığı görülür. Bu nedenle, tarım kesiminin gelirlerindeki reel değişimler, toplumdaki alt gelir gruplarına ilişkin değişimleri belirlemede önem taşımaktadır. Daha öncede ifade edildiği gibi, fonksiyonel paylaşımın tarımın nisbi payı düşmektedir. Nitekim, Türkiye'de hem nisbi hem de mutlak olarak tarım gelirleri 1975-1985 döneminde hızla düşmüş, dönem başına % 19,2 olan kişi başına tarım geliri payı, 1985'de % 14'e gerilemiştir. Bunu, mutlak tarım gelirinin % 20 oranında gerilemesi izlemiştir. Tarımda gelir bölüşümünü aleyhe dönüştüren bir temel etken, dış ve iç ticaret hadlerinin 1977 'den itibaren sürekli tarım aleyhe dönüyor olmasıdır. 1989 yılı esas alındığında, 1987 'de endeks 93,9 'a inerek 6 puan daha kayba uğramıştır. 1987 'den 1988 sonuna kadar fiyat artışı imalat sanayinde % 91,5, tarımda % 59 olduğuna göre, bir yıl içinde tarım ürünleri üreticilerinin satınalma gücünde tekrar üçte birlik bir gerileme olmuştur.³¹

Tarım kesiminde, gelirin mutlak anlamda gerilemesi dışında, çoğunluğu ücretsiz aile işçisi statüsüyle çalışan gizli ve açık işsizliğin yığılmasını da vurgulamak gerekir. 1980 - 1985 döneminde bir milyondan fazla işgücü fazlasının tarımda biriktiği tahmin edilmektedir. Ücretsiz işçi kullanma, büyük çiftlik işletmelerinden ziyade orta boy ve küçük çiftçi ailelerinde yer almaktadır. Düşük gelirle beraber ücretsiz çalışanların varlığı, tarım kesiminin içinde bulunduğu sorunları ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik açıdan olduğu kadar, sosyal ve siyasal açıdan istikrarın sağlanması ve bilhassa demokratik rejimin devamlılığı açısından, orta sınıf lehine gelir dağılımının iyileştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Ancak, Türkiye 'de 1980 öncesi ve bilhassa 1980 sonrası dönemde uygulanan politikalar, gelir dağılımının daha da bozulmasına sebep olmuştur.

Türkiye 'de yapılan bütün gelir dağılımı araştırmalarında görüleceği gibi, gerek kişisel gerekse fonksiyonel gelir dağılımı, gayri adildir. Halen ülke gelirinin yarısı, nüfusun % 20 'si tarafında kullanılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde gelirin fonksiyonel dağılımında ücretli ve maaşlı kesmin nispi payı %70 'ler düzeyindeyken, ülkemizde aynı paylaşım söz konusu kesmin nispi payı % 15 'ler düzeyinde olduğu görülmektedir. Türkiye 'de gelirin fonksiyonel dağılımının önemli ölçüsünde bozulmasına etki eden en önemli faktör, öncelikle 1980 'den sonra uygulanan ekonomi politikaları olmuştur. Uygulanan ekonomi politikalarının ötesinde faal nüfus içinde ücretlilerin nisbi payının düşük olması da önemli bir başka etken olarak sayılmaktadır. Nitekim, gelişmiş ülkelerde bu kesmin payı %80 'ler düzeyindeyken, ülkemizde %35 'ler civarındadır.

Türkiye 'de 1980 'den sonra, gelirin fonksiyonel dağılımının daha da kötüleştiği görülmüştür. Bu durumun meydana gelmesinde etkili olan sebepler; ücretlerin enflasyon seviyesinin altında artması, Türk vergi sisteminde dolaysız vergilerden daha çok dolaylı vergilere ağırlık verilmesi ve izlenen yüksek faiz politikasıdır. Bu dönemde, özellikle emek kesminin payı olan ücretin, milli gelirdeki payının önemli ölçüde düşmesinde, ücret artışlarının enflasyon değeri altında tutulmasının etkisi büyük olmuştur. Bu durum, ücretlilerin reel satın alma gücünü önemli ölçüde düşürmüştür. Söz konusu dönemde tarım kesminin payının da önemli ölçüde düştüğü gözönüne alındığında, temel tüketim mal talebini oluşturan geniş kesmin talebinin daralması, ülkede üretilen mal ve hizmetlerin, yüksek gelirli kesmin talebine yönelmesi gibi olumsuz sürecin başlangıcını oluşturacaktır. Nitekim, bu dönemde ithalatta liberasyonuna gidilmesi ile lüks tüketim malları ithalatı, büyük bir artış olduğu görstermiştir. Bu gelişme, hem istihdam artışı hem de iktisadi ülke kalkınması açısından önemli mahzunlar taşımaktadır.

³⁰ Sami Güven, "Temmuz Bankacılığının Toplumdaki Gelir ve Servet Dağılımı Üzerine Etkileri", *Amme İdareler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, Ankara: 1983.

³¹ Gülten Kazgan, a. g. e., s. 12.

Bu dönemde, dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının artması, gelir dağılımının bozulmasında etkili olan bir başka önemli sebep olarak görülmektedir. Dolaylı vergiler vergi adaleti en az olan vergiler olduğu bilinmektedir. Aynı şekilde, toplam gelir vergisi içinde diğer kesimlere nisbetle, ücretliler üzerinde alınan verginin artma eğiliminde olması, türk vergi sisteminin gelir dağılımını daha da bozulmasında önemli rol oynadığını göstermektedir.

1980 'den sonra faiz hadlerinin serbest bırakılmasıyla, faiz hadlerinin önemli ölçüde artmıştır. Bu dönemde, faizlerin yükselmesinde, kamu kesimi açıklarının iç borçlanmaya gidilerek karşılanmasının etkisi büyük olmuştur. Bu durum, kâr-faiz -rant gelir grubu denilen kesimin milli gelirdeki payını artırdığı gibi, üretken sermaye tasarruflarının yatırımlara akması yerine rantlara yönelmiş olmasıdır. Bu nedenle sabit sermaye yatırımları düşmüş dolayısıyla yeni istihdam olanakları daralma göstermiştir. Sonuç olarak 1980 sonrası izlenen ekonomik politikaların gelir dağılımının daha da bozulması yönünde önemli ölçüde etkisi olmuştur. Sosyal barışın sağlanması, ekonomik kalkınmanın daha sağlam temellere oturtulması, daha istikrarlı bir büyüme için adil gelir dağılımı sosyal devletin gözardı edilemez görevidir. Bu nedendir ki bundan sonra uygulanacak ekonomik politikalarda gelir dağılımına daha çok önem verilmeli, hatta adaletsiz olan gelir dağılımının düzeltilmesi için yeni politikalar uygulamaya alınmalıdır.

Ekler

Tablo 1. Çeşitli Araştırmalarda Gelir Gruplarının % 20 'lik Dilimlere Göre Karşılaştırılması

Gelir Grupları	1963 DPT 1	1968 DPT 2	1973 DPT 3	1978 Celasun 4	1983 Celasun 5	1986 TÜSIAD 6	1987 DIE 7	1988 KAMAR 8
En düşük % 20	4,5	3,0	3,5	2,84	2,63	3,9	5,2	3,1
2. % 20	8,5	7,0	8,0	7,33	6,13	8,4	9,6	9,0
3. % 20	11,5	10,0	12,5	12,99	12,59	12,6	14,0	12,2
4. % 20	18,5	20,0	19,5	22,13	21,39	19,2	21,2	16,6
En Yüksek % 20	57,0	60,0	56,0	56,5	54,71	55,9	50,0	59,1
Gini Katsayısı	0,55	0,56	0,51	-	0,52	0,46	0,43	-

Kaynaklar :

- 1) T. Çavuşoğlu, Y. Hamurdan, Gelir Dağılımı Araştırması, 1963, DPT, Ankara: 1966
- 2) T. Bulutay, S. Timur, H. Ersel, Türkiye 'de Gelir Dağılımı 1968, SBF, Ankara: 1971.
- 3) DPT, Gelir Dağılımı 1973, Ankara: 1976.
- 4-5) Merih Celasun, "Income Distribution and Domestic Term of Trade in Turkey 1978 - 1983" ODTÜ Gelişme Dergisi, Cilt 13, 1986.
- 6) Y. Ersel, H. Fişek, E. Kalaycıoğlu, "Türkiye 'de Sosyo-Ekonomik Öncelikler, Hane Gelirleri, Harcama ve Sosyo-Ekonomik İhtiyaçlar" Üzerine Araştırma Dizisi, Cilt 2, TÜSIAD, İstanbul: 1986.
- 7) DIE, Hane Halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Gelir Dağılımı 1987, Ankara: 1990.
- 8) Emre Kongar, Kamuoyu Araştırmalarına Göre Gelir Dağılımı, İstanbul: Temmuz 1989.

Tablo 2. Gelirin Fonksiyonel Dağılımı 1973.

Gelir Gruları	Gelir Yüzdesi	Aile Yüzdesi	Gini Oranı	Aile Başına Ortalama Gelir (Bin TL.)
Kâr, Faiz, Rant	41,2	16,5	0,58	49,3
Ücret	28,3	35,4	0,41	15,9
Küçük Üretici	30,5	48,1	0,44	12,8
Toplam	100,0	100,0	0,51	19,8

Kaynak: DPT, Gelir Dağılımı 1973, Ankara: 1975, ss. 219-220

Tablo 3. Türkiye'de Fonksiyonel Gelir Dağılımı (1987)

Faktör Gelirleri	Kent (%)	Kır (%)	Toplam (%)
Ücret Gelirleri	34,36	16,97	26,99
Müteşebbis Gelirleri	44,08	76,19	52,9
Tarım	3,15	56,12	25,60
Ticaret	18,11	9,98	14,67
Hizmet	9,72	6,09	8,18
Kira (Gayri Menkul)	18,32	6,42	13,28
Faiz (Menkul Kıymet)	3,23	0,42	2,04

Kaynak: DIE, 1987 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları Gelir Dağılımı, ss. 117 - 118.

Tablo 4. Türkiye 'de Millî Gelirin Fonksiyonel Dağılımı 1963 -1990

Yıllar	Faktör Gelirleri İçindeki Paylar			Tarım Dışı Gelirlerin Payları		
	Tarımın Payı (%)	Ücret ve Maaş Payı (%)	Kâr, Faiz, Rant Payı (%)	Tarım Dışı Gelirler (%)	Maaş, Ücret Gelir (%)	Kâr, Faz, Rant (%)
1963	41,19	21,50	37,31	58,81	36,56	63,44
1964	38,67	23,72	37,60	61,33	38,68	61,32
1965	35,83	27,01	37,17	63,81	42,52	57,48
1966	36,19	27,13	36,68	63,81	42,52	57,48
1967	34,53	28,51	36,95	65,47	43,55	56,45
1968	32,44	29,31	38,25	67,56	43,38	56,62
1969	31,58	31,38	37,05	68,42	45,86	54,14
1970	31,08	31,15	37,77	68,92	45,20	54,80
1971	31,31	31,33	37,77	68,69	45,60	54,40
1972	30,32	31,57	38,11	69,68	45,31	54,69
1973	29,13	31,56	39,31	70,87	44,53	55,47
1974	30,20	29,77	40,03	69,80	42,65	57,35
1975	30,76	31,51	37,73	69,24	45,51	54,49
1976	31,28	32,73	35,99	68,72	47,62	52,38
1977	29,12	36,81	34,07	70,88	51,93	48,07
1978	26,66	35,19	38,15	73,34	47,98	52,02
1979	24,33	32,79	42,88	75,67	43,33	56,67
1980	23,87	26,66	49,47	76,13	35,02	64,98
1981	23,06	24,57	52,36	76,94	31,94	68,06
1982	21,82	24,62	53,55	78,18	31,50	68,50
1983	20,52	24,78	54,69	79,48	31,19	68,81
1984	20,44	21,57	57,99	79,56	27,11	72,81
1985	19,08	18,54	62,08	80,92	23,28	76,72
1986	18,09	17,70	64,21	81,91	21,61	78,39
1987	17,06	17,00	65,04	-	-	-
1988	17,0	17,6	65,4	-	-	-
1989	15,4	14,8	69,8	-	-	-
1990*	15,2	13,9	70,9	-	-	-

* Tahmini

Kaynak: 1) Süleyman Özmucur, Millî Gelirin Üç Aylık Dönemler İtibariyle Tahmini, Dolarla İfade ve Gelir Yolu İle Hesaplanması, ISO, İstanbul: 1987, s. 80

2) 28 Kasım 1989 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi, s. 12.

Tablo 5.
500 Büyük Sanayi Firmasının Net Katma Değer Bölüşümü (1982-1992) (%)

	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Maaş ve Ücretler	52,6	55,6	46,4	40,4	32,9	34,4	33,5	46,6	59,9	82,3	75,0
Ödenen Faizler	27,6	28,9	22,2	24,6	37,9	38,2	43,9	35,0	30,5	44,0	39,7
Ödenen Kira	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4	0,3	0,4	0,4	0,8	0,6
(Milli Gelir anlamında) Kâr	19,4	15,2	31,0	34,5	23,7	27,0	22,3	18,0	9,2	-27,1	-15,1
(Net) Katma Değer	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası Dergisi, "Türkiye 'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu", 15 Eylül, Sayı: 247, s. 162, 1986 ve Eylül 1993 Özel Sayı, s. 58.

Tablo 6.
Türkiye Geneli Toplam Ücretlilerin Ortalama Aylık Cari ve Reel Kazançlar

Yıllar	Cari Ücretler (Ay)	Yıllık Artış (%)	Reel* Ücretler (Ay)	Yıllık Artış
1980	12,415	-	12,045	-
1981	15,231	22,7	11,118	-10,4
1982	19,775	29,8	11,236	1,1
1983	26,737	35,2	11,559	2,9
1984	36,453	36,2	10,622	-8,1
1985	48,189	32,2	9,689	-8,8
1986	66,115	37,2	9,872	1,9
1987	92,538	40,0	9,951	0,8
1988	154,064	66,5	9,449	-5,1

*Reel kazançların hesaplanmasında DIE kentsel yerler tüketici fiyatendeksinde yararlanılmıştır.

Kaynak: A. Mete Törüner, Türkiye 'de Ücretlilerin Kazanç Durumundaki Gelişmeler (1980- 1989), Ankara: TÜSES Araştırmaları Yayını, 1989, s. 21.

Tablo 7. Vergi Gelirlerinin GSMH 'daki Payı; Dolaylı ve Dolaysız Vergiler Arası Dağılımı (1981 - 1988) (%)

Yıllar	GSMH 'da Vergi Payı	Toplam Vergi Gelirinde		GSMH 'da İç Borç Payı
		Dolaysız Vergi	Dolaylı Vergi	
1981	18,2	64,5	35,5	1,3
1982	17,9	60,4	34,9	1,5
1983	16,8	58,6	39,2	0,9
1984	12,9	58,2	41,0	2,3
1985	13,8	47,7	48,1	2,6
1986	15,3	52,0	47,6	2,9
1987	16,2	49,6	50,2	3,7
1988	13,8	46,6	53,4	-

Kaynak: Gülten Kazgan, Türkiye 'de Gelir Bölüşümü Dün ve Bugün, İstanbul: a. g. e., s. 27, Maliye Bakanlığı, TÜSIAD Yıllık Raporları

Tablo 8. Ücretli ve Maaşlıların Toplam Vergi Yükünün Gelişimi (1980 - 1990) (%)

Yıllar	Asgari Ücret	SSK Ücretleri	Özel Kesim İşçi Ücretleri	Memur Maaşları
1980	39,9	51,6	54,2	53,4
1981	36,1	43,6	49,2	43,9
1982	33,9	43,9	48,6	41,7
1983	39,2	43,7	46,3	39,8
1984	37,9	40,4	42,0	36,2
1985	38,9	39,4	40,0	36,2
1986	39,6	40,8	41,7	37,0
1987	41,3	42,2	42,3	38,4
1988	42,0	43,0	43,1	37,1
1989	43,6	44,6	44,7	43,0
1990	44,5	45,5	46,9	45,2

Kaynak : Kazım Alpay, Türkiye 'de Ücretler ve Ücretler Üzerine Etki Eden Mali Yükler, 1980 - 1990 İstanbul: I. Ü. İktisat Fakültesi Yayını, 1992, s. 135.

Tablo 9. Ücretliler ve Ücretliler Dışındakilerin Gelir Vergisi Payları, Milli Gelir Payları İlişkisi

	Milli Gelir Payı		Gelir Vergisi Payı		Vergi Baskısı	
	Ücretler	Ücret Dışı	Ücretler	Ücret Dışı	Ücretler	Ücret Dışı
1987	17,1	82,9	38,2	61,8	2,23	0,75
1989	15,0	85,0	54,0	45,1	3,66	0,53

Kaynak: Petrol iş ,1989 Yıllığı s.78

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

- Alpay, Kazım.** "Türkiye 'de Ücret ve Maaş İstatistikleri Üzerine Bir Değerlendirme", *İktisat Dergisi*, No:319, İstanbul:Ekim 1991, s. 16.
- Aren, Sadun.** *Bir Dönem Yazıları 1980 - 1988 "Gelir Dağılımı ve Vergiler"* Gerçek Yayınevi, İstanbul: 1989, s. 5-11.
- Berksoy, Tamer.** *Enflasyonun Hane Halkı Üzerindeki Etkileri*, ITO Yayını, İstanbul: Temmuz 1989, s. 24.
- Boratav, Korkut.** "1950-1965 Döneminde Tarım Dışındaki Emekçi Gruplar Açısından Gelir Dağılımındaki Değişiklikler", *A. Ü. SBF Dergisi* No 1, Cilt 24, Ankara: Mart1969.
- Büyükdeniz, Adnan.** *Türkiye'de Faiz Politikaları*, İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları 1991 s. 93-96
- DİE,** *Hane Halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları Gelir Dağılımı 1987*, Ankara: 1990. S. 59.
- Doğan, Alptekin.** *Gelir Dağılımın İyileştirilmesi ve Toplumun Çağdaş Standardının Yükseltilmesi ve Gelir ve Refah Politikalarının Rasyonel Yapıda Yönlendirilmesi*, DPT, Ankara: 1988, s. 24.
- DPT,** *1895 Yılı Geçiş Programı*, 22 096 Sayılı 30 Ekim 1994 Tarihli T.C. Resmi Gazete, Ankara, s.197.
- Dülger, İlhan.** *Türkiye'nin AT 'ye Girişinin Gelir Dağılımı Üzerine Beklenen Etkileri* , A.Ü.Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara: 1989, s. 2

- Dülgeroğlu, Ercan Aytaç, Mustafa.** Tahir Baştaymaz, *Kentlerde Yaşayan Ücretli Kesmin Talefi Edici ve Tamamlayıcı Gelir Kaynakları: Bursa Örneği*, Friedrich Ebert Vakfı, Bursa: 1992, s. 23.
- Güven, Sami.** "Temmuz Bankacılığının Toplumdaki Gelir ve Servet Dağılımı Üzerine Etkileri", *Amme İdareler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, Ankara: 1983.
- İSO,** "Türkiye 'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu", *İstanbul Sanayi Odası Dergisi*, Özel Sayı, İstanbul: 1993, s. 57.
- Kazgan, Gülten.** *Türkiye'de Gelir Bölüşümü Dün ve Bugün*, İstanbul: Friedrich Ebert Vakfı Yayını 1990 s.17
- Oyan Oğuz ve Aydın, Ali Rıza.** *Maliye ve Fon Politikaları*, Adım Yayıncılık, Ankara: 1991, s. 25.
- Özel, Mustafa.** "Adnan Büyükdeniz 'le Türkiye 'de Faiz Politikaları Üzerine Röportaj" *Piyasa Düşmanı Kapitalizm*, İz Yayıncılık, İstanbul: 1993, s. 94.
- Özmucur, Süleyman.** "Gelirin Fonksiyonel Dağılımı 1963 - 1984", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, Sayı 1 - 4, Cilt 44, İstanbul: 1988, s. 163.
- Özmucur, Süleyman.** "Türkiye 'nin 500 Büyük Firmasında Mali ve Ekonomik Göstergeler" Türkiye'de 500 Büyük Sanayi Kuruluşu, *İSO Dergisi*, Yıl: 2, Sayı 247, İstanbul: 15 Eylül 1986, s. 144.
- Özmucur, Süleyman.** "Türkiye'de Fonksiyonel Gelir Dağılımı 1963-1985", *İktisat Dergisi*, Sayı:258, İstanbul: Mayıs 1986, s. 13.
- Özmucur, Süleyman.** 28 Kasım 1989 Tarihli *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 12.
- Seviğ, Veysi.** "Gelir Dağılımı ve Vergileme", 13 Aralık 1989 tarihli *Dünya Gazetesi* s. 5
- Sönmez, Mustafa.** *Türkiye'de Gelir Eşitsizliği*, 2.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 1992, s. 110.
- Şahin, Hüseyin.** Türkiye Ekonomisi Trihsel Gelişimi ve Bu Günkü Durum , 2.b., Bursa: s. 209.
- Törüner, Mete.** *Türkiye'de Ücretlerin Kazanç Durumundaki Gelişmeler (1980-1990)*, İstanbul: TÜSES Yayınları 1992, s. 22.
- Üstünel, Besim.** "Para ve Maliye Politikalarının Gelir Dağılımına Etkisi", *Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti*, İstanbul:1989, s. 27.
- Varlıer, Oktay.** "Türkiye'de Gelir Dağılımı" , *Muhasebe İşletme ve Finans Dergisi*, sayı 51-52 , İstanbul : Haziran 1990, s. 35.
- Yıldız, Bekir.** "Gelir Dağılımı ve Enflasyon", *Çalışma Politikası*, 2. b., İstanbul: 1992, s. 7 - 19.
- Zaim, Sabahattin.** *Çalışma ekonomisi* ,İstanbul: Filiz Kitapevleri, 1992, s. 348.